

Reflexió sobre les fonts orals, a propòsit del projecte «Preservem la memòria»

Introducció

La memòria històrica d'un col·lectiu professional està directament vinculada amb l'elaboració d'una identitat pròpia. És a partir de crear, mantenir i vetllar per l'actualització d'aquesta memòria que els professionals poden saber qui eren per entendre el que ara són i per poder albirar el que seran en un futur.

D'acord amb aquest principi, el Col·legi Oficial d'Infermeres i Infermers de Barcelona inicià l'octubre del 2021 el projecte «Preservem la memòria», que convida les infermeres i infermers de la demarcació de Barcelona a compartir els seus records i la seva experiència professional, mitjançant la recollida de fonts orals, en suport audiovisual, realitzada per infermeres expertes en història de la professió de l'Associació Febe d'Història de la Infermeria de Llengua Catalana. L'objectiu del projecte és preservar la memòria del col·lectiu professional mitjançant la creació d'un sistema de recollida d'informació oral, materials diversos i utilitatge, que permeti crear diferents bancs d'emmagatzemament, tot possibilitant, a partir de la creació d'un sistema de categorització, una recuperació fiable i senzilla, i a l'abast de tot el col·lectiu, perquè pugui ser utilitzable a fi de crear nou coneixement.

Al centre del projecte es situen els professionals d'infermeria ja jubilats. El 2021, en el moment d'iniciar el projecte, l'univers sobre el qual treballar era de 6.000 persones, que són qui aporten les fonts orals objecte d'estudi. Tot el material que constitueix el projecte «Preservem la memòria» es troba ubicat en un repositori *online* d'accés universal i gratuït (<https://www.coib.cat/ca-es/col-legiades/servei-de-biblioteca-documentacio-infermera/projecte-preservem-la-memoria.html>). L'objectiu d'aquest article és reflexionar sobre les fonts orals a través de l'experiència acumulada en la realització del projecte «Preservem la memòria».

Referents teòrics

La memòria individual, memòria col·lectiva i memòria històrica són els tres conceptes diferents que s'han utilitzat per articular el projecte. La memòria individual fa referència a la capacitat de l'esser humà per codificar, emmagatzemar i recuperar els seus records, generats a partir de les experiències viscudes. Parlem de records viscuts o autobiogràfics, allò que ens ha passat a nosaltres directament i que en aflorar-los, passen a formar part de la col·lectivitat (Muller & Bermejo, 2013). Records de vegades incomplets o esbiaixats, que potser s'han compartit amb altres persones, però que l'individu identifica com a personals i únics.

«Memòria col·lectiva» és un terme encunyat pel filòsof i sociòleg Maurice Halbwachs (1877-1945) que fa referència als records i memòries que atresora i destaca la societat, producte de les experiències viscudes per diferents individus que han compartit situacions en el temps i l'espai des de posicions i experiències diferents, el que permet reomplir, a partir de la suma de les memòries col·lectives, les llacunes que poden aparèixer en el relat individual. L'autor insisteix que aquesta memòria col·lectiva és la reconstrucció d'un passat significatiu que es fa des del present, per tant s'articula amb l'aportació dels individus des de la seva història de vida personal (Halbwachs, 2004).

Mentre els records es poden portar al present, es poden treballar, fer aflorar i completar amb records d'altres persones, estem dins de l'àmbit de la memòria individual i de la memòria col·lectiva. Quan la persona desapareix, mor o queda afectada cognitivament i amb ella els seus records, la memòria es converteix en història (Juárez, Arciga & Mendoza, 2014). Ja no es poden modificar els records, han quedat ancorats en un espai temporal i formen part de la memòria històrica del col·lectiu. Quan realment es vol ser exhaustiu, cal considerar la memòria històrica en el seu sentit més ampli, aquell que recull aspectes vinculats amb la memòria personal de tots els éssers humans, la memòria col·lectiva i la memòria de les comunitats (Molina, 2012).

La recollida de fons orals de forma individual ens porta a la consideració de Ferrarotti (2007) de contemplar la història de vida com una perspectiva d'anàlisi única, mostrant el relat d'una vida com el resultat acumulat de les múltiples xarxes de relacions que, dia a dia, els grups humans travessen i que es vinculen per diverses necessitats, sempre considerant que cada individu és un univers singular.

Reflexió

Fa més de dos anys que hem desenvolupat aquest projecte, i l'experiència acumulada ens permet compartir encerts i dificultats sobre les fonts orals que hem recopilat a través de les entrevistes. Treballar dins de l'àmbit dels records individuals comporta entrar de ple en les històries de vida de les persones, indagar, interrogar, avançar pas a pas per allò que es recorda vívidament i allò que roman quasi oblidat. Si considerem la memòria com la productora de significats sobre el passat, que transmeten l'experiència personal i els processos

d'interpretació dels individus respecte a la realitat viscuda i per tant de la seva pròpia història, tal com ens assenyala Hernández Llosas (2006), la memòria es converteix en un objecte d'estudi. Aquesta consideració ens porta necessàriament a un abordatge des de la recerca qualitativa.

Per treballar des de la perspectiva qualitativa entenem que la millor eina metodològica és l'entrevista, que Corbetta (2007) defineix com una conversa provocada per l'entrevistador, realitzada a un nombre determinat de participants triats a partir dels criteris establerts en el projecte de recerca, que té una finalitat de tipus cognitiu, està guiada per l'entrevistador i respon a un esquema de preguntes obertes i flexibles. En el nostre cas s'ha utilitzat un format d'entrevista semiestructurada, partint d'un guió determinat amb anterioritat, elaborat des de la informació prèvia que l'individu comparteix amb l'entrevistador, sigui en format de *currículum vitae* o responent un qüestionari prefixat. L'objectiu és obtenir tota la informació complementària possible que el participant vulgui compartir amb l'entrevistador, que sempre serà una infermera experta en tècniques d'entrevista i recerca qualitativa.

El desenvolupament del projecte ens ha confirmat la certesa que cada individu és únic, perquè les situacions viscudes, tot i que poden ser similars en diferents individus que han coincidit en un moment determinat i context, i les percepcions dels que les viuen són diferents, així com les seves memòries. Hem constatat que les dificultats intrínseques de les entrevistes, per recollir la memòria oral dels participants, mostren dos fets significatius. D'un costat, la memòria és selectiva, té biaixos i és incompleta. I, d'un altre, que la persona escull en cada moment allò que vol explicar i com ho vol narrar, fins i tot, en ocasions, sense tenir en compte la pregunta específica que se li ha formulat per part de l'entrevistador.

Malgrat que la recollida d'informació és individual i centrada en una sola persona, Miller (2000) afirma que la vida d'aquesta és plena de confluències i connexions amb altres individus, que les persones creixen en famílies, s'integren en comunitats educatives, es relacionen amb altres en l'àmbit laboral i tenen diferents xarxes socials de relació en el seu espai privat. Per això, en el relat de les persones entrevistades, i fruit de les seves relacions laborals i personals, sorgeixen altres professionals (infermeres, metges, gestors, polítics, etc.). Això fa que en formar part del que ha estat la seva vida professional es constitueixen en persones objecte d'estudi.

No solament, però, les persones relacionades amb l'entrevistada són un actiu a tenir en compte com a objecte d'estudi. També ho són, de gran importància i per experiència, els aspectes contextuais històrics que ha viscut la persona, els llocs de formació, de treball, d'esbarjo, que es revelen com a espais de coneixement històric oblidat socialment i que reneixen en ser recordats i registrats. Per això, els detalls que semblen insignificants en el relat que ens proporciona la persona entrevistada esdevenen, amb la seva cerca més aprofundida, un coneixement de dimensió socialitzada. El context és història, o el que és el mateix, la història és context, i aquest, en les seves múltiples formes, esdevé en forma d'objectes

d'estudi imprescindibles per a la comprensió de les investigacions i de narratives biogràfiques en general.

Tot i estar treballant en metodologia qualitativa, un dels aspectes que hem verificat i ha estat un encert és que hem de sobrepassar el criteri de rigor de saturació teòrica, ja que la suma de les aportacions individuals ens permet generar una visió de conjunt, una xarxa fins i tot geogràfica, que facilita abordar una mateixa situació des de records diferents, com per exemple el rol de les infermeres a les Olimpíades de 1992, la vaga dels MIR de 1975 o la reforma de l'Atenció Primària entre l'any 1986 i el 1990.

D'aquest projecte i gràcies a l'esforç de divulgació de l'equip, de les facultats i escoles d'infermeria, i dels col·legis professionals d'arreu del territori, especialment mitjançant la complicitat del professorat de la matèria de Fonaments Teòrics i Històrics de la Profesió Infermera, quasi tots membres de l'Associació Febe tenim retorn de la seva importància per a crear coneixement històric de la professió infermera. Actualment, s'han desenvolupat diferents treballs dins del currículum de l'assignatura i s'estan desenvolupant tres treballs de fi de grau, als quals l'equip del projecte està donant suport.

A tall de conclusió

Aquelles organitzacions que treballen de forma intencional la preservació de la seva identitat a partir dels records i la memòria d'aquells que n'han format part, han de planificar una recerca deliberada i sistemàtica per construir, a partir de la història individual, la història del col·lectiu. Com a principal actiu, cal recollir les fonts orals de les persones que amb la seva aportació van construint el relat de la professió. Però no és l'única cosa que cal buscar, conservar i preservar. També, la documentació, els materials i els utilitatges que acrediten el recorregut històric de les infermeres i infermers en el seu exercici professional.

Aquest projecte va iniciar-se el curs 2020/2021 i no té un final establert. Seran les futures generacions les que hauran de valorar la seva importància i adequar les metodologies i instruments per tal de sostenir-lo en el temps. Tot aquest esforç ha de revertir en la societat en general, ja que l'accés en obert de tot el material existent invita a la generació de nou coneixement, un model per a altres institucions i la visibilitat de la història de la professió infermera. A les infermeres en particular els hi pot aportar la consciència de grup i, per tant, d'identitat professional.

Bibliografia

CORBETTA, P. (2007), Metodología y técnicas de investigación social, Madrid, McGraw Hill/Interamericana de España.

FERRAROTTI, F. (2007), «Las historias de vida como método», *Convergencia*, 14 (44), 15-40.

HALBWACHS, M. (2004), Los marcos sociales de la memoria, Barcelona, Anthropos.

HERNÁNDEZ-LLOSAS, M. I. (2006), «Diversidad Cultural, Patrimonio e Identidad. Argentina», *La Dimensión Social del Patrimonio*, 3, 19-30.

JUÁREZ, J., ARCIGA, S.; MENDOZA, J. (2012), Memoria colectiva. Procesos psicosociales, México, Porrúa.

MILLER, R. (2000), *Researching Life Stories and Family Histories*, Londres, Sage.

MULLER, F.; BERMEJO, F. (2013), «Las fuentes de la memoria colectiva: los recuerdos vividos e históricos», *Revista de Psicología (PUCP)*, 31 (2), 247-264.

MOLINA, P. (2012), «Espacios de participación para la construcción de la memoria colectiva en la prensa digital española. Fonseca», *Journal of Communication*, 5, 140-161.

Amelia Guilera Roche

Associació Febe d'Història d'Infermeria de Llengua Catalana

ORCID: 0009-0002-9048-4629

Anna Ramió Jofre

Associació Febe d'Història d'Infermeria de Llengua Catalana

ORCID: 0000-0003-0419-6277

Carme Torres Penella

Associació Febe d'Història d'Infermeria de Llengua Catalana

ORCID: 0000-0003-1979-5467